

NEKA OBJAŠNJENJA PRAVILA I POSTUPAKA U HRVATSKOME PRAVOPISU

Stjepan Babić

(Svršetak)

32. To je još gore, što i on dobro zna da je nastojanje da se prvenstveno upotrebljavaju domaće riječi odiskonska težnja hrvatskoga jezika jer je sigurno pročitao bar Vinceovu knjigu Putovima hrvatskoga književnog jezika, gdje je, među ostalim i poglavlje Težnja za jezičnom čistoćom. Dobro to on zna jer izričito kaže:

“Tamo gdje srpski standard rado rabi posuđenicu, hrvatski uporno inzistira na domaćoj riječi. Tako hrvatski standard nudi mirovinu, brzojav, ljekarnu, žbuku, tajnika itd. za što srpski standard uzima posuđenice penziju, telegram, apoteku, malter, sekretara.”²³

Eto, mi smo na crti za koju i on kaže da je hrvatska, a on tomu prigovara. O tempora, o mores!

O normativnim uputama

33. Blizu je tomu i prigovor kad govori o znaku podrijetla i zvjezdici. Navod je malo poduži, ali ga moram navesti da bi bilo jasno što kaže:

“Posebna iznenađenja čekaju korisnika u pravopisnom rječniku, i to prije svega zato što taj rječnik preuzima kompetencije normativnoga rječnika, pa se poslije natuknice znakom > upućuju na bolje ili književnojezične preporučljivije inačice. Neke se uz to označuju i zvjezdicama. Autori daju objašnjenja prema kojima znak > dolazi uz »stilski obilježene riječi, ne baš prijeko potrebne tuđice ili manje preporučljivije riječi«, a iza toga znaka dolazi »stilski neutralna riječ, domaća zamjena ili normativno preporučljiva riječ ili oblik«. Posebno se naglašava kako »to ne znači da se riječi sa zvjezdicom ili bez zvjezdice ispred znaka > ne smiju upotrebljavati u hrvatskome književnom jeziku, nego upozorenje da takve riječi valja upotrebljavati s većim oprezom ili s posebnim znanjem« (159) (i ovo je, kao što se vidi, jedna stilski posve nezgrapna formulacija). Problem je međutim u tome što spomenuti znakovi ne dolaze samo uz »stilski obilježene riječi, ne baš prijeko potrebne tuđice« i sl. nego i uz posve krivo pisane natuknice, tj. očite jezične i/ili pravopisne pogreške, npr. *arandel*, *besprikoran*, *bolijest* (za bolest?) *cijelj* (cilj?), *čelā* (pčela), *čigov* (čiji), *čustvo*, *devtnajst*, *dogođaj*, *de*, *ljevati* (lijevati), *mjezi-mac*, *šeća* (šetnja?), *šći* (kći), *uhvanje* (ufanje?), *vrvca* (vrpca) ili uz očite srbizme, npr. *bezuslovan*, *čutati*, *dejstvo*, *jagnje*, *provejavati*, *sadejstvo* itd. Ovakve natuknice nisu ničim razdvojene od preporuka tipa *supstantiv* > imenica, *nići* > niknuti, *horizont* > ozbor, *nahija* > kotar, *puzzle* > slagalica, slagaljka, slagačica, *rđa* > hrđa itd. pa postoji realna opasnost da ih korisnici jednako tretiraju, npr. da likove tipa

²³ *Slobodna Dalmacija*, 12. 9. 1995, *Forum*, str. 2.

đe odnosno *provejavati* upotrebljavaju (»s oprezom«) ili da likove tipa *supstantiv* odnosno *nići* uopće ne upotrebljavaju, tj. da ih smatraju pogrešnima. Ovo će se drugo osobito često događati kad je riječ o onim natuknicama uz koje stoji zvjezdica jer se njome u jezikoslovlju inače označuju ili rekonstruirani (dakle nepostojeći) ili pogrešan oblik. Bilo bi puno bolje da se autori uopće nisu upuštali u leksičko normiranje (koje uostalom nema veze s pravopisom), a da su u uvodnom dijelu jednostavno naveli da svi navedeni »ortografemi« nisu podjednako normativno preporučljivi.” (190.)

34. Koliko prigovora sve jedan neopravdaniji od drugoga.

Prvo, na to sam djelomično već odgovorio kad sam rekao, govoreći o tuđicama, da nam je bilo jasno da ne možemo riječi navoditi neutralno, rekli smo to u Predgovoru pravopisnomu rječniku, a samo pravilo je jasno rečeno i lako primjenjivo: onaj tko se koleba i ne želi više znati, neka upotrebljava riječ iza znaka > i ništa se loše neće dogoditi. Ne postoji opasnost, kako kaže Pranjković, da se riječi ispred znaka > jednako tretiraju jer je rečeno da za to moraju imati posebno znanje.

Višak obavijesti koje daju autori HP, kritičar kritizira, zaboravljajući onu jednostavnu narodnu: od viška glava ne boli. Ovdje bi korisnike glava mnogo više boljela da toga viška nema. Tamo gdje bi nas trebao pohvaliti, on prigovara.

Jasno smo naglasili da polazimo od načela da je u jeziku sve pravilno ako je upotrijebljeno sa svojom stilskom vrijednosti. To mnogima neće biti jasno pa ću sada iskoristiti priliku da to pojasnim.

35. Normalno je *treći*, ali je pravilno i *treči* kad je upotrijebljeno sa svojom stilskom vrijednosti. Tako je Fran Mažuranić, koji je inače dobro razlikovao č i ć, pišući o svojoj mladosti, napisao i ovo:

“Prvi je Meja, drugi Maribom (Miramon), a treći je na cesarja Maksimilijanja.”

Književnik R. Katalinić i korektor nisu to razumjeli pa je tiskano *treći*, a Mažuranić se s pravom ljuti. Kaže: “Ja hotimice pišem *treči*, jer je Talijan tako govorio.”

36. Pranjković prigovara što piše **čela > pčela*. Po našem kriteriju jasno je da je i *čela* dobro ako je upotrijebljeno u skladu sa svojom stilskom vrijednosti. Evo primjera u jednome političkome vicu gdje je i *čela* dobro.

Jedan se brđanin htio zaposliti pa kud će nego u miliciju, ali nije imao potrebne škole.

– *Moraš položiti ispit za neku kvalifikaciju – rekoše mu.*

– *Položio bih ja kad ne bi bilo teško.*

– *Neće. Pitanja su laka. Reci ti nama jednu imenicu.*

Misli milicajac pa reče:

– *Tica.*

– *Dobro, to je imenica, ali se ne kaže tica, nego ptica, p-tica. Hajde reci nam još jednu imenicu.*

– *Zar nije dosta jedna?*

– *Nije bilo baš kako treba.*

Misli milicajac i reče:

– Čela.

– *To je imenica, ali se ne kaže čela, nego pčela, p-čela*

– *Hajde reci još jednu!*

– *Nemojte više! Zar dvije nisu dosta?*

– *Nije bilo baš kako treba.*

Misli milicajac i reče:

– *P-medo.*

U tome je vicu lik *čela* potpuno pravilan jer je upotrijebljen u skladu sa svojom stilskom vrijednosti. Bez toga lika ne bi se mogao u potpunosti ispričovijedati taj vic, a kad bi tko zabunom napisao *ćela*, vic bi bio upropašten.

Sad je razumljivo što je rečeno da je sve dobro, ali se o riječima i oblicima mora znati. Zato je znak podrijetla i zvjezdica upozorenje da je lik s desne strane bolji neutralniji, ali da ništa s lijeve strane nije pogrešno.

37. Zato je potpuno neprimjeren njegov prigovor kojim prigovara što se uz neke tuđice nalazi znak > i iza njega domaća riječ. On piše:

“Osobno mi posebno smeta što se spomenuti znakovi javljaju i uz najobičnije riječi podrijetlom iz grčkoga ili latinskoga jezika, koje po mom sudu ne pripadaju čak ni skupini »ne baš prijeko potrebnih tuđica« jer zapravo i nisu tuđice u pravom smislu riječi (nego svojina svih europskih, pa i svjetskih jezika) i jer u nekim funkcionalnim stilovima, npr. u znanstvenome, mogu čak imati i prednost pred hrvatskim inačicama, npr. zato što su jednoznačnije. Takve su npr. riječi *arhipelag*, *dijareja*, *disperzija*, *dubiozan*, *eksterni*, *ekstradicija*, *ekstaza*, *eksces*, *egoist*, *filijala*, *irealan*, *kvijentizam*, *pauza*, *pretenciozan*, *refektorij*, *reverzija*, *rezimirati*, *sesija*, *sijesta* itd.” (191.)

Neću biti sitničav pa pitati zar u svima europskim jezicima, jer u mađarskome najvjerojatnije nije tako, zar u svim svjetskim jezicima, jer u kineskome vjerojatno nije tako, vjerojatno tako nije ni u svima germanskim i romanskim jezicima i u ostalima slavenskima, ali neću istraživati, samo želim reći kad je čovjek tako kritičan kao Ivo Pranjković, onda se to piše malo opreznije, npr. u *glavnim europskim jezicima*, *većinom je tako* i sl. I kad prihvatimo takvu opću tvrdnju kao istinitu, prigovor nije opravdan. Jer i sam Pranjković piše “u nekim funkcionalnim stilovima”, pa mi smo baš to i rekli: “ako je je upotrijebljeno u skladu sa svojom stilskom vrijednosti.” I kad se uzme općenito, zar smo išta griješni što smo upozorili da se umjesto *arhipelag* može reći *otočje*, *dijareja* > *proljevi*, *disperzija* > *raspršenje*, *rasipanje* itd. Nema na nama nikakva grijeha ni po Pranjkovićevu osobnom mišljenju, a kamoli po hrvatskom jezičnom osjećaju i pravilu koje domaćoj riječi daje prednost.

38. Da Pranjković sa svojim sudom ne može daleko stići u ocjeni stilskih vrijednosti, vidi se po tome što ne razlikuje književni jezik od dijalekta. On naime piše:

“Ni upućivanje *čijati* > *čehati* nije, po mom sudu, korektno jer glagola *čehati* uopće nema u štokavskom dijalektu (usp. samo *čijati perje*).” (192.)

Pa ne pišemo mi pravopis štokavskoga dijalekta, nego hrvatskoga književnoga jezika! Njegov bi prigovor bio opravdan kad bi on ustvrdio da u hrvatskome književnome jeziku nema glagola *čehati*. Ali to nije mogao kad u najnovijem rječniku ima glagol *čehati* i uz njega posebno veza *čehati perje*. Kako da to ne zna kad mu je on bio jednim od urednika. Nevjerojatno što si Pranjković kao kritičar sve ne dopušta. Što je on s tim prigovorom htio, nije ni njemu jasno. U žaru kritikanstva izgubio je svaki kriterij.

39. Ivo Pranjković stalno navlači da smo ponešto ipak označili pogrješnim. Tako piše:

“Ima relativno velik broj riječi uz koje se nalaze spomenuti znakovi, a ne bi se, bar po mom sudu, smjeli nalaziti ni po kojim kriterijima. Takva su prije svega vlastita imena, kao što su npr. *Aleksander, Zrinjka* ili *Zrinjski (Zrinjke)* doduše nema, ali ima *Zrinka*, što upućuje na to da je *Zrinjka* »pogrešno«, jer ona ne podliježu pravopisnim pravilima kao apelativi. Netko se npr. može zvati, i zove se, *Kačić* i *Kadžić*, i *Katčić* i sl. Nećemo valjda reći da se tko pogrešno zove ako mu je ime *Zrinjka* ili *Aleksander*.” (191.)

Pravo on sma kaže da *Zrinjke* nema u pravopisnome rječniku pa on “pogrješnost” sam izvodi. On nam dva puta kazuje, jednom s navodnicima, a drugi put bez navodnika, da mi nešto proglašujemo pogrješnim. Kao što sam već nekoliko puta naglasio, mi polazimo odatle da ništa nije u jeziku pogrješno, kako smo mi to izričito rekli: “Polazimo od pravila da je u književnom jeziku sve dobro ako je upotrijebljeno u skladu sa svojom stilskom vrijednosti.” Ako nam nije pogrješno ni *treći* ni *čela*, kako sam upravo malo prije objasnio, onda nam ne može biti pogrješno ni *Zrinjka* ni *Aleksander*. To samo znači da je *Aleksandar* normalnije, neutralnije, a da je u danim okolnostima dobro i *Aleksander*. Što je *Zrinj* upućen na *Zrin*, a *Zrinjski* na *Zrinski*, to samo znači da oni koji se kolebaju između tih dviju mogućnosti, neka uzmu *Zrin* i *Zrinski* kako im HP preporučuje jer je dvojstvo dobro izbjegavati kad je moguće, pogotovu ako nema stilskoga dobitka. Godine 1971. povodom 300. obljetnice pogibije Petra Zrinskoga i Franje Krste Frankopana u Hrvatskome se tjedniku raspravljalo o tome što je normalnije: *Zrin* i *Zrinski* ili *Zrinj* i *Zrinjski* pa je pretegnulo mišljenje da je ono prvo. I mi smo to u HP primijenili. I ništa više. Po našim kriterijima nema pogrješke ako tko s opravdanjem piše *Zrinj* i *Zrinjski*. Pronašli smo najbolji mogući način da riješimo to zakučasto pitanje pa je dobro da to ovdje opširnije protumačimo. Kakav bi to pravopis izgledao da smo u njemu sve to tumačili. Ta i ono malo što smo tumačili, to se Pranjkoviću ne sviđa.

40. Dakle jasno je da mi ništa ne proglašavamo pogrješnim, a najmanje imena i prezimena, svjesni smo da ona imaju poseban status i u jeziku i u pravopisu, i to smo rekli, i ne jedanput, npr.:

“Načelo da se vlastite imenice (prezimena, zemljopisni nazivi) upotrebljavaju prema izgovoru kraja iz kojega potječu, vrijedi i za imenice s dvoglasnikom i s glasovima koji se s njima smjenjuju...” (str. 49.)

“Jednačenje se u pismu ne provodi

(...)

d) u pojedinačnim vlastitim imenima ljudi i mjesta, kao:

Kadžić (za razliku od prezimena *Kačić*), *Dabčević*, *Fabković*, *Legčević*, *Zubčević*, *Brgudac* – G jd. *Brgudca*, *Zabrdac* – G jd. *Zabrdca*, *Gradac* – G jd. *Gradca*, *Jospidol*, *Legci*, *Podturen* jer se tako bilježe od davnine.” (Str. 58.)

“Prezimana se pišu kako je usvojeno, pa uz kajkavska prezimana: *Brezinščak*, *Budiščak*, *Budinščak*, *Paleščak*, *Polanščak*..., postoje ista takva i sa č: *Brezinščak*, *Budiščak*...” (str. 31.) Je li to Ivo Pranjković čitao?

Osobne ili lične zamjenice?

41. Pranjković prigovara nazivu osobna zamjenica. Piše:

“Još manje je opravdan termin *osobna zamjenica* (24) naprosto zato što se vrsta zamjenica o kojoj je riječ ne odnosi na osobe, nego na lica. Zamjenica oni, npr. označuje treće lice množine (a ne »treću osobu množine«), a to znači da se odnosi na skup bilo kakvih predmeta što se označuju imenicama. Mogu to biti ne samo ljudi nego i konji, hrastovi, prozori, mostovi, dani, rezultati, prostori itd. Lične su zamjenice dakle dobile ime po gramatičkoj kategoriji lica, a nikako po gramatičkoj kategoriji osobe jer takva ne postoji.” (186.)

Oštra lekcija iako nema nikakva grijeha kad se ozbiljno i stručno razmotri. Prvo, da se te zamjenice zovu osobne zamjenice, ne bi, terminološki gledano, bilo nikakvo zlo. Naime, naziv ne mora obuhvatiti cijeli opseg svoga sadržaja, a katkada i ne može kao što je upravo ovdje slučaj, nazvali ih mi osobnima ili ličnima. Po čemu su *konji*, *hrastovi*, *prozori*, *mostovi*, *dani*, *rezultati*, *prostori* lica? Zar ne vidi da je taj naziv dogovoran, ili arbitraran kako bi on rekao. Potpuno je kriva njegova tvrdnja da naziv mora biti baš lične zamjenice “zato što se vrsta zamjenica o kojoj je riječ ne odnosi na osobe, nego na lica”. Baš se odnosi na osobe, a ne na lica kad je posrijedi 1. i 2. “lice”.

Zamjenice *ja* označuje osobu koja govori, *ti* osobu kojoj se govori, prema tome *ja* i *ti* označuju *samo osobe*, ne mogu označivati životinje, biljke, stvari, apstraktne pojmove ako nisu poosobljeni jer govoriti može samo čovjek, osoba, zato i množina *mi* i *vi* mora obuhvatiti i osobe. Tada zaista označuju samo osobe ili osobe moraju biti prisutne i zato se latinski i zovu nomina personalia.

Tek zamjenice *on*, *ona*, *ono*, *oni*, *one*, *ona* ne moraju obuhvaćati osobe, ali i mogu. Prema tome u onome što označuje ta kategorija, osobe prevladavaju i ne bi bio nikakav grijeh da je naziv dan po toj pretežitosti. I dan je. Pranjković je to trebao spomenuti pa bi čitatelji nešto više naučili o tim zamjenicama i vidjeli da bi se mogle zvati i osobnima, ali da je tako rekao, onda njegova osuda ne bi mogla biti tako oštra, onda bi i on mogao samo blago reći da bi po njegovu mišljenju bilo bolje da se ipak zovu lične zamjenice. Da naziv osobne zamjenice nisu tako velik grijeh, vidi se i odatle što je to bio naziv u starijim hrvatskim gramatikama, npr. Veberova Slovnica hrvatska iz 1876. ima naziv osobna zaimena i u § 54. kaže: “Samostavnička osobna zaimena ima tri: za osobu, koja govori, *ja*, za osobu s kojom se govori *ti*, za osobu o kojoj se govori: *on*, *ona*, *ono*.” (str. 40.) Naziv osob-

ne zamjenice ima i M. Divković u *Oblicima hrvatskoga jezika za srednje škole*, Zagreb, 1887, ali u Hrvatskoj sintaksi za školu već ima *zamjenica lična*, jer je tada prevladala Karadžićeva i Daničićeva struja. Tek je pod njihovim utjecajem naziv osobne zamjenice napušten i uveden naziv lične zamjenice, kako ima Đ. Daničić u *Gramatici srpskoj ili hrvatskoj* iz 1869. Zato i J. Florschütz u svojoj gramatici ima lične zamjenice, ali u izdanju za NDH, s naslovom *Hrvatska slovnica*, ima naziv osobne zamjenice. Sve to Ivo Pranjković zna ili bi trebao znati, i umjesto da nas pohvali što smo se vratili na hrvatsku tradiciju, on nam oštro prigovara. A što je najzanimljivije, mi smo se kolebali i odlučili za lične zamjenice. Tako je u spomenutome Povijesnome pregledu, tako je u Težakovoj i mojoj gramatici za osnovne škole, pa da uskladimo s time, tako smo unijeli i u 3. izdanju HP, koje je izašlo početkom 1995. godine, šest mjeseci prije nego je izašao Pranjkovićev prigovor. Vjerojatno je Pranjković svoj tekst pisao prije izlaska 3. izdanja i ne prigovaram što nije dodao bar bilješku, ali tako strogi sudac koji pazi na svaku sitnicu, ipak je mogao. Ovako izlazi da je neobaviješten o izdanjima, a to kao profesor koji HP mora tumačiti studentima, ne bi smio biti. Nakon svega mislim da se treba vratiti nazivu osobne zamjenice, samo što to nećemo učiniti kao pojedinci, nego ako se s time složi većina hrvatskih jezikoslovaca, a nakon ovoga objašnjenja mislim da bi se mogla složiti.

Mala slova – veliko nerazumijevanje

42. “Nije također razumljivo kako se uz skraćena vlastita imena mogu naći »riječi koje ih određuju kao opće pojmove« (15), npr. naš fakultet, a misli se npr. na *Filozofski fakultet u Zadru*. Osim toga, kad bi to i bilo jasno, ostaje nerečeno koja se skraćena vlastita imena mogu tako ponašati, a koja ne mogu i zašto. Zašto primjerice *naš* ne određuje skraćena vlastita imena kao opće pojmove u primjerima tipa naša Hrvatska (za Republika Hrvatska)?” (184.)

To može pitati samo onaj tko ne razlikuje opće imenice u službi vlastitih od vlastitih u svim prilikama. Da to Pranjković ne zna, teško je vjerovati. A ako zna, što onda da kažemo jer pravilo je sasvim razumljivo, jasno i prihvatljivo. Da je tako, treba iz 2. izdanja pročitati tri paragrafa, 71., 73. i 74. jer ona čine cjelinu, pa će svakomu dobronamjernomu biti jasno o čem je riječ, ali ja ću ovdje navesti samo treći jer je on uzet i sam za sebe jasan:

“Kad se uz ta skraćena vlastita imena nađu riječi koje ih određuju kao opće pojmove, onda se pišu malim početnim slovom jer gube svojstva vlastitih imena: *naš institut, ovaj fakultet, vaša tvornica, naša gimnazija, ova škola, navedeno povjerenstvo, vaš odbor...*” (HP, str. 15.)

I pravilo i primjeri sasvim jasno kazuju da kad je opća imenica bila u službi vlastite i kad se ona sama u skraćenom nazivu piše velikim početnim slovom, što kazuje prethodni paragraf, u ovim slučajevima se piše malim. To je izričito rečeno zato što se u Anić-Silićevu *Pravopisnome priručniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* tražilo da se i u takvim primjerima piše velikim početnim slovom, “naš Fakultet” (1986, str. 81). Tu je veliko početno slovo nepotrebno, jer je sve i bez nje-

ga jasno, a držali smo se pravila da velikih slova bude što manje, da u njima ne pretjerujemo, kako se u nekim pravopisima pretjerivalo i da ne završimo kao Nijemci. A kad vlastita imenica nije postala od opće, onda se ona u svakom orječju (kontekstu) piše velikim početnim slovom. To je opće pravilo pa je taj Pranjkovićev prigovor samo smutnje radi.

I sve je ostalo takvo.

Normalno je Orahovčanin i orahovački

43. Da Pranjković prigovara onomu što ne zna, što je samo našao pa onda prigovara krivo, pokazuje njegov prigovor liku Orahovčanin i orahovački. On kaže: “Zanimljivo je spomenuti, kad već govorimo o vlastitim imenima, da je u rječniku etnik od (Slavonska) *Orahovica Orahovčanin* a ktetik orahovački. Nije pomoglo ni to što su sami stanovnici toga grada jednoga od pravopisaca svojedobno uvjerovali da nije tako, nego onako kako treba da bude i kako oni govore (a to je u ovakvim slučajevima i presudno), tj. *Orahovičanin i orahovički (Orahovčanin i orahovački* bilo bi prema Orahovac).” (191.)

Nevjerojatno je koliko je tu nabijeno neznanja. Prvo, nije (Slavonska) Orahovica, nego (slavonska) Orahovica, drugo nije potrebna ni zagrada ni ono što je u njoj jer druge Orahovice u Hrvatskoj nema. Treće, nisu stanovnici toga grada jednoga od pravopisaca svojedobno uvjerovali da nije tako, nego onako kako treba da bude i kako oni govore, tj. *Orahovčanin i orahovački*, jer sam taj pravopisac bio ja pa me nisu uvjerovali stanovnici toga grada, nego jedan stanovnik koji terorizira cijelo mjesto svojim *Orahovičaninom i orahovičkim*. Kad su me stanovnici Orahovice na jednom javnom predavanju u tome mjestu pitali kako je etnik i pridjev od njihova mjesta i ja rekao *Orahovčanin i orahovački*, prolomio se pljesak jer su dobili potvrdu da je onako kako oni govore i kako su govorili. I ne samo oni nego i stanovnici okolnih mjesta. Onaj žestoki oporbenjak izašao je za govornicu, ali mu ništa nije pomoglo, većinu nije mogao uvjeriti svojim neznanjem kojemu je htio dati hrvatsku političku boju. Dok je on govorio, ja sam logički zaključio ovo: da je od davnine bilo *Orahovičanin i orahovički*, ne bi se moglo javiti *Orahovčanin i orahovački*, i iza njega izašao za govornicu i izazvao ga: ako mi dokaže da je u prošlosti bilo *Orahovičanin i orahovički*, javno ću mu se ispričati u novinama. Jasno je da to nije učinio jer nije mogao. Ima sporadičnih potvrda, ali ne općih. A da je i *Orahovčanin i orahovački* jednako tako pravilno, to zna onaj koji se bar malo pozabavio tvorbom riječi jer se u *Orahovica* krati osnova za *-ic-* i dodaju sufixi *-čanin* i *-ački*. Pokazao sam da je tako od *Mitrovica Mitrovčanin i mitrovački*, to svi dobro znamo, a *-ački* je i u pridjevu *đakovački* iako bi “pravilno” bilo *đakovski*. Da bi *Orahovčanin i orahovački* bilo prema *Orahovac*, to je kondicional i možda bi, kažem možda, to utjecalo na etnik i pridjev od *Orahovica* kad bi *Orahovac* bio u njezinoj blizini, ali nije. Slažem se jedino s Pranjkovićem da treba biti onako kako sami mještani govore, a to je u ovom slučaju onako kako piše u HP.

Ali kad se uzme pravo, Pranjković i nije trebao o tome biti tako neobaviješten. Bio je u *Orahovici* na znanstvenom skupu o Ivšiću, mogao se raspitati. U Jeziku

je prije dvadesetak godina objavljen članak koji odmah u naslovu daje rješenje: Orahovčanin, a ne Orahovičanin,²⁴ pisao sam o tome prije tri godine u *Vjesniku*,²⁵ ali badava za Pranjkovića pisanje. Kad ima neprijatelja pred sobom, onda izgubi sve normalne kriterije.

Rengen nije dijalektalno

44. Jednako mu tako vrijedi i prigovor koji dolazi odmah iza prethodnoga. Ivo Pranjković piše:

“Još je zanimljivije (da ne kažem nevjerojatnije) da u rječniku susrećemo samo likove *rengen*, *rengenizirati*, *rengenolog*, *rengenologija*, *rengenološki*, *rengenski* (umjesto *rendgen* prema *Röntgen*). (Dobro da nije *reng*, kako se npr. govori u nekim područjima Bosne).” (191.)

Kad sam se zalagao za *rengen*, nisam gledao kako narod govori jer je to nevažno za hrvatski književni jezik. To je već drugi put što mi Pranjković podmeće dijalektologiju. Da je bar malo razmislio kao jezikoslovac, ne bi to rekao, nego bi i on gledao kako je po pravilima hrvatskoga književnoga jezika i vidio da ne može biti drukčije. Ako mi Pranjković nađe u hrvatskome književnome jeziku u općoj imenici još jednu skupinu *-ndg-* u osnovnoj riječi, i to skupinu koja je nastala jednačenjem, pozivam ga u najskuplji zagrebački hotel na ručak. Da je od početka stvorena tradicija, valjalo bi je prihvatiti, ali kad nije, onda treba biti po pravilima hrvatskoga književnoga jezika.

Ovdje ću usput dodati samo jednu napomenu. Prigovarač katkada prigovara jeziku i stilu autora. Da sam htio, mogao sam i više kritizirati jezik I. P., ali ovdje ne mogu prijeći preko Pranjkovićeve genitiva *u nekim područjima Bosne*. To se hrvatski bolje izriče posvojnim pridjevom *u nekim bosanskim područjima* ili *u nekim područjima u Bosni*.

O naglascima

45. Ni s prigovorima naglasku Pranjković nema mnogo više sreće. Od pet prigovora ni jedanput nema pravo pa to nije trebao ni prigovarati. Kod nas je našao *prèvrat*, *prèdah*, *kàdgod*, *Stàrigrad*, *nâjzdràvijî*, a kaže da je pravilno *prèvrāt*, *prèdāh*, *kàdgod*, *Stàrigrād*, *najzdràvijî*. Naglasak *prèvrat* i *prèdah* stavio sam ja jer sam se zbog *prije-* i *pre-* takvih riječi u Tvorbi riječi posebno pozabavio i njihovim naglaskom, napisao sam o tome preko tri stranice, i vidio da je to najustavniji naglasak i da on mnogo pomaže u rješavanju toga problema.²⁶ U našim rječnicima doduše najčešće nalazimo *prèvrāt*, *prèdāh*, ali to je zato što su autori naglaske najčešće nekritički preuzimali jedan od drugoga. Čim su naglaske stavljali nezavisnije, odmah u njima nalazimo *prèdah* i *prèvrat*, npr. u Benešićevu Hr-

²⁴ XXII. godište, str. 90. i 91.

²⁵ 2. 12. 1992, str. 18 B.

²⁶ Potanje v. u *Tvorbi riječi u hrvatskome književnom jeziku*, § 1052-1077.

vatsko-poljskom rječniku samo tako, Tolstoj²⁷ ima *prèvrāt*, ali samo *prèdah*. Ja neću reći da je *prèvrāt* i *prèdāh* pogrješno, ali je *prèvrat* i *prèdah* bolje.

Na *kadgod* u našim rječnicima nalazimo zabilježena oba naglasaka, *kādgod* i *kãdgod*, pa ako nismo zapisali najbolji, nismo pogrješan.

Za *Stārigrad* je jasno rečeno da se misli na mjesto u blizini Senja jer u zagradama piše u Podgorju, taj je naglasak stavio M. Moguš, on je dijalektolog, iz blizine je toga mjesta pa zna. Čak je člankom o Starigradu i počeo svoj znanstveni rad i u II. godištu *Jezika* napisao *Stārigrad*. Da nije tako, uredništvo ne bi propustilo taj članak, pogotovu ne bi Mate Hraste, dijalektolog iz Staroga Grada.

46. Što se tiče superlativa *nājzdrāvijī*, Pranjković piše da je pogrješno *nājzdrāviji*, bez dužine na posljednjem i, iako je u izvorniku zapisana i ta dužina, ali je očito da on ne prigovara zbog toga, to bi mogla biti i tiskarska pogrješka, nego što je dugosilazni na naj-. Kad je tako, onda je potpuno nejasno zašto nije spomenuo i *nājnovijī* jer je to isti tip. Da je naj- naglašeno, tako piše u svim gramatikama, jer je to samo uvjetno jedna riječ, ali ako zbog jednorječnosti jedan naglasak treba nestati, onda bi to prije bio kratkouzlazni, a nikako dugosilazni na naj-. U Brabec-Hraste-Živkovićevoj gramatici piše:

“U superlativu je uvijek silazni (˘) na *nāj*, a komparativ (odnosno pozitiv zadržava svoj akcent, tako da onda superlativ ima dva akcenta: *nājstārijī*, *nājnovijī*, *nājpmètnijī*, *nājdalekovidnijī*, *nājdonjī*, *nājgórjnjī* i dr. Ali (dvosložni) komparativi sa ˘ mogu, ali ne moraju zadržati svoj akcent i u superlativu...”²⁸

Nigdje Pranjković nije mogao čuti ni pročitati da se gubi naglasak na *nāj-*, to je neka njegova smišljotina, samo da može prigovarati. A još je čudnije što je upravo superlativ *nājzdrāvijī* zabilježen u slovnici kojoj je on bio ocjenjivačem.²⁹

47. Osim prigovora sastavljenomu i rastavljenomu pisanju malo je prigovora na koje se nisam osvrnuo, ali to nisam učinio što bi Pranjković imao pravo, nego što se nisam htio osvrnuti baš na svaku sitnicu, a moram priznati da sam na kraju i ja izgubio strpljenje baviti se takvim poslom, da do kraja pokazujem njegove besmislene prigovore. I ovo što sam učinio, nedvojbeno pokazuje kakav je Pranjković kritičar: prigovara kao laik, a ne kao jezikoslovac. Gotovo da nigdje nema pravo. Istina, nije baš pravopis bez mana, ali nisu to one i onakve kakve Pranjković pokazuje da jesu. Mi smo katkada radili i u vremenskom tjesnacu i nismo stigli sve ujednačiti, pogotovu kad smo u posljednji tren pred imprimatur primijetili da su nam lektori i korektori ponešto mijenjali u otiscima i bez našega znanja pa smo morali popravljati što smo uočili. Zbog toga ima nekih pogrješaka u oblicima imenica na -tac, -dac... Zbog preobilja problema i poslova kojima smo bili zasuti, nisu npr. usklađene ocjene u glagola na -ći. Ja sam odavno uočio taj problem i dugo već kanim napisati članak o tome, ali dosad nisam stigao. Nastojat ću to učiniti što prije.

²⁷ I. I. Tolstoj: *Serbsko-hrvatsko-ruskij slovar*. Moskva, 1957.

²⁸ *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II. izdanje, Zagreb, 1954, str. 87.

²⁹ E. Barić i suautori, *Hrvatska gramatika*, Zagreb, 1995, str. 185.

Unatoč nekim pogriješkama i nedostacima sadašnji korisnici Hrvatskoga pravopisa ne trebaju biti zbunjeni. Predgovor pravopisnomu rječniku završili smo ovim riječima:

“Ne nađe li se koja riječ u pravopisnome rječniku, a po navedenim bi pravilima trebala biti, a ni po analogiji se ne može odrediti njezin pravopisni lik, molimo korisnike da se slobodno obrate autorima i oni će dati potrebno objašnjenje, a riječ zabilježiti za usavršavanje novih izdanja.” (Str. 160.)

Sad to možemo proširiti na cijeli pravopis, a ja kao glavni i *odgovorni* urednik Jezika uvijek sam nastojao da svi čitatelji dobiju odgovor na svako pitanje koje su poslali uredništvu.

48. Da zaključim. Ako bismo nakon opsežne kritike Ive Pranjkovića željeli poboljšati novo izdanje HP, malo ćemo što moći uzeti u obzir jer kad iznosi prigovore, onda se vidi da on mnogošta ne zna, ili svjesno iskreće ono što zna. On kritiku ne piše kao stručnjak, s razlozima i dokazima, nego po prijateljskim i neprijateljskim osjećajima i prigovara po svom ukusu: ovo mi se sviđa, a ovo mi se ne sviđa. To je već loše jer o ukusima ne valja raspravljati, kako su već rekli stari Latini, ali još je gore što mu ukus nije jezikoslovno odnjegovan i što on ono što mu se ne sviđa proglašava pogrešnim. Kako sam svoj članak završava riječima: “To je moje mišljenje, koje, naravno, nikoga ne obvezuje”, moram reći da je dobro što je tako, jaderno bi bilo kad bi takvo mišljenje koga obvezivalo. Ovaj članak pokazuje da je hrvatski pravopis ozbiljna stvar da bi se njegovoj problematiki smjelo prilaziti tako površno i onda to još razbubnjavati po novinama koje pišu da je broj s Pranjkovićevim člankom tiskan u 194 100 primjeraka.

Kako to Ivi Pranjkoviću nije prvi put da vitla perom kao Don Quijote kopljem, na kraju ne mogu, a da mu ne dam jedan savjet jer mislim da bi mu dobro došao. Kad se idući put upusti u kritiku bilo koga, neka dobro promisli što piše i kako piše, pogotovu kad piše protiv osoba s velikim stručnim iskustvom jer neće biti da trojica autora Hrvatskoga pravopisa tako malo znaju koliko on želi dokazati da znaju. Takvim pisanjem ne sramoti njih, nego sebe i katedru kojoj pripada. Jer javno pokazati toliko površnosti, nerazumijevanja, neznanja i zle volje ipak je njegova sramota.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sveuč. prof. u mir., Zagreb

UDK 801.1:808.62, stručni članak,

primljen 30. rujna 1995, prihvaćen za tisak 10. listopada 1995.

Explaining some rules and procedures in “Croatian Orthography”

Explaining the rules and procedures in (the reference work) “Croatian Orthography”, the author goes considerably beyond the area of orthography proper, because many issues are interlinked with linguistic problems, such as: speech sounds, their classification and nomenclature, stress, loan words, linguistic purism, semantics, the norm et cetera.